

Danmark och Tyskland under Harald Gormsson.

Grundlinjer i dansk historia under 900-talet.

Eftervärlden har bedömt Harald Gormsson och hans regering på de mest olikartade sätt. Gesta Cnutonis, som skrevs mot mitten av 1000-talet, låter honom framträda såsom folkförtryckaren och tyrannen. Hos Adam skildras han i början av 1070-talet såsom kristendomens vägrödjare i Danmark och den hamburg-bremiska kyrkans trogne son. Roskildekrönikan från omkring 1140 ansluter sig i sin värdering nära till mäster Adam. Sven Aggesen läser ur Jellingemonumentet fram samma egenskaper hos Harald Gormsson, som tilldelats denne av Gesta Cnutonis. Hos Saxo sammanbindas de två versionerna — här får Harald både ros och ris. Abbot Vilhelms genealogiska verk från slutet av 1100-talet urgerar till det yttersta Sven Aggesens värdering: Harald Gormsson är här en avfälling från den kristna tron och bär avog sköld mot fosterlandet.

Det är omöjligt att på grundval av dessa vitt skilda värderingar bilda sig en mening om Harald Gormssons person. Och dessa värderingar ha hos de olika författarna föranlett så djupgående omredigeringar i det historiska händelseförloppet, att inte heller rörande detta utan vidare något säkert kan läsas fram ur de ovan citerade historiska skrifterna. Vill man bilda sig en uppfattning av Harald Gormsson och om Danmark under hans regering är det en tvingande nödvändighet att söka sig tillbaka till källorna bakom dem och att se de fakta, som på grundval av dessa äldre källor låta sig fastställas, mot bakgrunden av tidens allmänna europeiska förhållanden. Endast så har man möjlighet att framkonstruera det sanno-

likaste händelseförloppet och kan man rätt bedöma den epokgörande förändring i Danmarks historia under 900-talets mitt, som sammanhänger med Harald Gormssons övergång till kristendomen och danernas »kristnande»¹.

Adam skildrar dessa händelser såsom en följd av ärkebiskop Unnis av Hamburg-Bremen missionsverksamhet och av ett korståg, företaget av Otto I av Tyskland². Sedan länge är det emellertid fastslaget, att Otto I inte företagit något dylikt tåg³. Den konkreta utformningen av Adams skildring och de uppgifter, som han lämnar, måste sålunda väcka forskningens starkaste misstro.

Inte desto mindre kan man säga, att när Adam låter Tysklands konung och Hamburg-Bremens ärkebiskop samarbета vid danernas kristnande, får han inte utan vidare avvisas. När han ställer de två myndigheterna sida vid sida

¹ Det är en given sak, att så många som teorierna äro rörande denna tids historia, måste de meningar, som i det följande framställas, ofta överensstämma med tidigare. Att i varje enskilt fall angiva huru de olika författarna valt ställning i stridsfrågorna samt att påpeka överensstämmelser mellan mina meningar och andras är tämligen onödigt. Var och en kan — därest han är intresserad därav — jämföra och se sakliga och metodiska likheter och olikheter. Min grunduppfattning av förhållandet mellan Danmark och Tyskland närmar sig den, som tidigare framlagts av A. M. v. Liliencron (*Beziehungen des Deutschen Reiches zu Dänemark im 10. Jahrhundert, passim*) och E. Wadstein (*Norden och Västeuropa i gammal tid s. 131 ff.*). Jmfr. i övrigt H. Olrik: *Konge og Præstestand i den danske Middelalder* 1° s. 67 ff.; J. Steenstrup: *Danmarks Sydgrænse s. 34 ff.*; W. Biereye: *Beiträge zur Geschichte Nordalbingiens im 10. Jahrhundert s. 18 ff.*; L. Weibull: *Gottfreds och Thyre Danebods Danevirke (Historisk tidskrift för Skåneland 4 s. 374 ff.)*; C. Weibull: *Sverige och dess nordiska grannmakter s. 36 ff.*; V. La Cour: *Danevirke s. 68 ff.*; Lis Jacobsen: *Svenskevældets Fald s. 19 ff.*; E. Arup: *Danmarks Historie 1 s. 114 ff.*; S. Lindquist: *Hedebyvældets varaktighet (Namn och bygd 1929 s. 1 ff.)*. Min uppfattning är tidigare kort refererad i *Skånelands historia 1 s. 149 ff.*

² *Adamus Bremensis: Gesta Hammaburgensis ecclesie pontificum 1: 58—59; 2: 3—4 ed. B. Schmeidler s. 57 f., 62 ff.*

³ O. Grund: *Kaiser Otto des Grossen angeblicher Zug gegen Dänemark (Forschungen zur deutschen Geschichte 11 s. 561 ff.)*.

i arbetet för det nämnda syftet, dröjer han tvärtom vid en konstellation, som var så fjärran ifrån en tillfällig, att den snarast måste betecknas såsom normal och regelbunden. Väl applicerar Adam samarbetet mellan de två myndigheterna på oriktiga ställen och på oriktigt sätt, men samarbetet självt var ett faktum på Adams tid, liksom det varit det alltsedan det hamburgska ärkestiftets tillkomst.

Ett studium av den hamburg-bremiska kyrkans och den danska missionens historia visar detta med all önskvärd tydlighet. Den förste danske kung, som vanns för kristendomen, var Harald, ofta kallad Klak. Vid hans omvändelse 826 var Ludvig den fromme en av de drivande krafterna¹. I de inre danska strider, som föregingo och efterföljde denna händelse, hade Harald varit nära lierad med kejsaren, fått hjälp av honom men till gengäld fått erkänna honom såsom överherre². De i samband därmed igångsatta missionsförsöken i Danmark stå jämväl i intimt samband med kejsaren och tillskrivas hans initiativ³. Det var också kejsaren, som genom upprättandet av ärkebiskopsdömet Hamburg sökte giva en fast utgångspunkt åt den nordiska missionen⁴. Den förste ärkebiskopen här, Ansgar, var på sina senare nordiska resor väl så mycket kejsarens legat som kyrkans missionär⁵. När senare under 900-talet från Tyskland åter missionsarbetet upptogs i Danmark skola vi av det följande finna, att det nära sambandet mellan den världsliga makten och kyrkan i Hamburg-Bremen inte upphört. I kampen mellan

¹ Einhardi Annales 826 (Mon. Germ. Ss. 1 s. 214); Rimberty: Vita Anskarii 7, ed. G. Waitz s. 26; Ermoldus Nigellus: In honorem Hludowici 4: 283 ff. (Mon. Germ. Poetae latini ed. E. Dümmler 2 s. 66 ff.).

² Einhard 814, 815, 817, 819, 823, 826, 827, 828 a. ed. s. 201 ff.; Rimberty 7 a. ed. s. 26 f.

³ Einhard 823 a. ed. s. 211; Rimberty 7 a. ed. s. 26 ff.

⁴ Rimberty 12 a. ed. s. 33 f. Jmfr. Ludvig den frommes misstänkta och säkert interpolerade stiftelseurkund för ärkestiftet Hamburg av år 834 (Hamburgisches Urkundenbuch ed. J. M. Lappenberg s. 10 ff.) och ssk. B. Schmeidlers granskning av denna (Hamburg-Bremen und Nordost-Europa vom 9. bis 11. Jahrhundert s. 206 ff.).

⁵ Rimberty 24 a. ed. s. 52.

denna kyrka och Lund se vi alltid på den förras sida Tysklands konung¹.

Detta samarbete mellan konung och ärkebiskop har sin naturliga förklaring i det allmänna politiska och kyrkopolitiska läget i dessa äldre tiders Tyskland och i de kyrkorättsliga förhållandena vid denna tid. Ur den merovingiska och karolingiska tidens »Eigenkirchentum» hade ett vitt gående lekmannainflytande vid tillsättandet av prästerliga poster utvecklats². Biskops- och ärkebiskopsstolarna inom det frankiska och senare inom det tyska riket kunde konungarna tämligen fritt disponera³, vare sig detta hängde samman med »Eigenkirchentum» eller — såsom sannolikare är — berodde på direkta anknytningar till de senromerska förhållandena och en utveckling ur dessa⁴. Väl medgav konungen stundom de kanoniskt fastställda valförsamlingarna att välja biskopar, men dessas val trädde ej i kraft utan kungens sanktion; missagade valet honom, drog han sig ej för att kassera det samma och att efter eller utan nytt val tillsätta sin egen kandidat⁵. Detta tillvägagångssätt vid tillsättandet av ärkebiskopar och biskopar utvecklades särskilt under Otto I, då de formella vanskligheterna synas hava övervunnits genom utveckling av investiturinstitutet⁶.

Den stora, nästan absoluta makt, som konungen hade

¹ Jmfr. L. Weibull: Den skånska kyrkans äldsta historia s. 141 ff. (i Historisk tidskrift för Skåneland 5).

² U. Stutz: Geschichte des kirchlichen Benefizialwesens von seinen Anfängen bis auf die Zeit Alexanders III 1: 1 passim; A. Dopsch: Wirtschaftliche und soziale Grundlagen der europäischen Kulturentwicklung aus der Zeit von Cæsar bis auf Karl den grossen 2 s. 228 ff.

³ A. Hauck: Kirchengeschichte Deutschlands 2 s. 185 ff.; P. Hinschius: Das Kirchenrecht der Katholiken und Protestanten in Deutschland 2 s. 522 ff.; P. Imbart de la Tour: Les élections épiscopales dans l'église de France du IXe au XIIe siècle passim; A. Scharnagl: Der Begriff der Investitur in den Quellen und der Literatur des Investiturstreites s. 1 ff. (Kirchenrechtliche Abhandlungen 56); C. Weibull: Saxo s. 262 ff.

⁴ Jmfr. härtill även A. Dopsch a. a. 2 s. 194 ff. ssk. s. 247 ff.

⁵ Hauck a. a. 3 s. 29 ff.; Scharnagl a. a. s. 5 f.; G. Waitz: Deutsche Verfassungsgeschichte 7 s. 270 ff.

⁶ Se ssk. Hauck a. a. 3 s. 52 ff.

över biskopsutnämningarna, resulterade i biskoparnas avhängighet av konungen. De betraktades av honom såsom hans ämbetsmän; de användes såsom sådana. I den kungliga politikens olika värv fingo de sig anförtrödda olika uppgifter¹. För oss, som särskilt syssla med den hamburg-bremiska kyrkan, är det av ett visst intresse, att Adam på ett ställe omtalar, att ärkebiskop Adaldag på fem år inte vistades i sitt stift till följd av sin tjänst hos konungen². I biskoparna såg denne sitt förnämsta stöd gent emot upproriska stamhertigar³. T. o. m. kunde han under investiturstriden påräkna hjälp och bistånd hos flertalet tyska prelater mot påvens växande anspråk⁴. Sedan denna strid ändats genom en kompromiss, som tog stark hänsyn till de nykyrkliga kraven, var därför inte sambandet mellan Tysklands kung och dess biskopar brutet; fortfarande hade den förre ofta det största inflytandet vid tillsättandet av biskopar samt kunde hos dessa räkna på stöd för sin politik⁵.

Men på ytterligare ett sätt speglar Adams eljest felaktiga skildring av danernas kristnande ett allmänt tillstånd. Det är när han låter ett hednafolks omvändelse vara följderna på en gång av missionsarbete och krig. Vi finna ingenstades i det medeltida västerlandet — den iriska och angelsachsiska missionen undantagna — missionären vandra ensam; samman med honom går krigaren fram. Karl den store hade tagit dem båda i sin tjänst: resultatet blev det sachsiska områdets indragande i det karolingiska riket. Senare resulterade missionsarbete och korståg däri att delar av södra Östersjökusten lades in under Danmark, de inre delarna av Finland under Sverige ävensom att tyska stater grundades i de baltiska länderna. Och samtidigt med att tyskarna under 900-talet påbörjade sin danska mission, började de även missionera bland slaverna. Trots växlingar i denna och de därmed samtida

¹ Hauck a. a. 3 s. 33 ff.

² Adam 2: 11, a. ed. s. 68. Jmfr. Hauck a. a. 3 s. 52.

³ Hauck a. a. 3 s. 63 ff.

⁴ Hauck a. a. 3 s. 771 ff.

⁵ Hauck a. a. 4 s. 195 ff.

krigsföretagen mot deras land, gav den slaviska politiken såsom slutgiltigt resultat, att landet mellan Oder och Elbe blev tyskt.

Krig och mission ha genomgående varit endast olika sidor av en politik, som regelrätt brukade föra till den egna statens och den egna kyrkans utvidgande. Det gäller att undersöka hur förhållandena vid den tyska missionen i Danmark gestaltade sig i Harald Gormssons tid.

Förhållandena i Danmark under 800-talets förra del äro väl kända genom ett antal upplysningar i samtida frankiska källor. Av dem framgår med all önskvärd tydlighet, att vid olika tillfällen under 800-talet fram till omkring 875 ha olika delar av Danmark lytt under olika kungar. Dessa synas emellertid ha tillhört två med varandra rivaliserande ätter eller ättgrenar, vilka tävlat om det danska riket men inte sällan fått nöja sig med delar därav ¹. Vid enstaka tillfällen har däremot en kung ensamt härskat över det samma ². Detta 800-talsrike har omfattat åtminstone Jylland, öarna och Skåne ³; dess sydgräns har — efter vad vi på två olika håll kunna se — gått fram söder om Slesvig eller vid Ejder ⁴. Säkert har detta landområde under 900-talet och då väl så mycket mer under 800-talet räknats såsom en ideell enhet ⁵.

Källorna till den danska historien under 800-talets sista decennier och 900-talets förra del äro ganska magra, ytterst magra t. o. m. för hela det landområde, som ligger något mera avlägset från den dansk-tyska gränsen. Dock är det

¹ Jmfr. C. Weibull: Om det svenska och det danska rikets uppkomst s. 338 ff. (Historisk tidskrift för Skåneland 7) jämte där angivna källor.

² Einhard 811 a. ed. s. 198 f.; Rimbart 24 a. ed. s. 52. Jmfr. C. Weibull a. st.

³ Einhard 811 a. ed. s. 198 f. Jmfr. C. Weibull a. st.

⁴ Einhard 808 a. ed. s. 195; Annales Fuldenses 857, 873 (Mon. Germ. Ss. 1 s. 370, 386).

⁵ På 900-talets slut säger Harald Gormsson på Jellingestenen, att han vunnit »allt Danmark». (Jmfr. nedan s. 207 f.). Härmed avses allt det land, varöver han var herre med undantag av Norge. Detta område måste alltså ideellt utgöra en enhet.

möjligt att med ledning av de fåtaliga notiser, som finnas, bilda sig en föreställning av läget.

Från tiden omkring år 900 äro några uppgifter i Ottars och Wulfstans till Orosius angelsachsiska översättning fogade reseberättelser: av dem framgår, att Bornholm vid denna tid var ett eget kungarike ute i havet samt att Blekinge lydde under svearna¹. Som emellertid dessa delar av det senare Danmark inte kunna visas ha tidigare tillhört riket, kan man av uppgifterna ej sluta något om förhållandena i danernas land.

Mera betydelsefullt är att en svensk invasion till Danmark går att påvisa. Den har berört såväl landet omkring Hedeby som Låland; på båda ställena vittna runstensinskrifter om det svenska våldet². Av dessa framgår också, att dess centrum låg kring Hedeby, varest runstenar omtala två av den svenska ättens kungar Gnupa och Sigtrygg³. Att de tillhörde en svensk erövrardynasti framgår även av Adam, som också nämner, att den förste svenske kungen var Olof, Gnupas far⁴. Tidsättningen för den svenska invasionen är något obestämd; den kan väl ungefärligen förläggas till årtiondena omkring år 900, enär Gnupas valde störtade samman år 934⁵.

Även från ett annat håll upprättades vid denna tid riken i Danmark.

Adam uppger efter Sven Estridssons berättelser, att dennes kungliga förfäder ungefär omkring år 900 kommo till Danmark ifrån Norge⁶. Ättens norska förbindelser ha

¹ King Alfred's Orosius ed. H. Sweet s. 19 f.

² L. Wimmer: De danske Runemindesmærker 1: 2 s. 48 ff.; I. Lindquist: Två läländska runinskrifter som nämna svearna (Acta philologica scandinavica 1928 s. 289 ff.); L. Jacobsen: Svenskevaldets Fald s. 89 ff.

³ Wimmer a. st.

⁴ Adam 1: 48, 52 a. ed. s. 48, 53.

⁵ Jmfr nedan s. 192.

⁶ Adam 1: 52 a. ed. s. 53. Lis Jacobsens uppfattning att Adam med Nortmannia avsett Normandie (a. a. s. 50 ff.) och att ätten ursprungligen varit dansk är ytterligt hypotetisk. Denna norska ätts samband med Jellinge-ätten framgår väl av dess namnskick. Namnet Sven förekommer i båda, liksom prefixet Harde-.

med rätta framdragits för att bestyrka dess norska härstamning¹. På något sätt har ätten varit knuten till Jellinge i Jylland².

En norsk erövring av andra delar av Danmark omkring 900-talets mitt framskymtar på annat håll. I sin Hakonar-drapa omtalar Guthorm sindre, huru Håkon den gode på ett krigståg söderut hade att kämpa med jyderna och hur han lade under sig Själland. Skåne skymtar i ett sådant sammanhang, att samma uppgift sannolikt gäller även det³. En dylik ensamstående uppgift kunde väl i sig mötas med misstroende, men den står i full överensstämmelse med vad de andra, redan nämnda källorna låta oss ana om Danmark under förra delen av 900-talet.

Allt talar för att detta rike är i upplösning. De härskare, som ha makten i landets olika delar, tillhöra inte rivaliserande inrikes härskarätter, som tävla om kronan. De grunda i stället sina anspråk på vapnens och erövringens rätt och ha, kommande från andra länder, satt sig i besittning av olika områden av danernas land. Den riksenhet, som under 800-talet åtminstone potentiellt funnits förhanden, består inte längre. Med full rätt kan Adam säga, att han inte vet, om alla de konungar, vilkas namn han uppräknar, följt efter varandra eller regerat samtidigt, och med full rätt karakteriserar han de inre förhållandena i denna tids Danmark med orden »mutatio regnorum»⁴.

Sådana ha de allmänna förhållandena i Danmark varit när under 930-talet vi åter börja bli väl underrättade om händelser och förhållanden vid den dansk-tyska gränsen. Då

¹ C. Weibull a. a. s. 53 f. ssk. n. 1.

² Detta framgår av de vid Jellinge resta stenarna. Se även E. Arup: Danmarks Historie 1 s. 114 ff.

³ Den norsk-islandske Skjaldedigtning ed. F. Jónsson A 1 s. 62; B 1 s. 55. Den i B 1 återgivna tolkningen av F. Jónsson låter otvetydigt både Själland och Skåne läggas in under Håkon, likaså A. Kocks tolkning i Notationes norrœnæ 14 s. 28. Dock har I. Lindquist välvilligt meddelat mig att vissa tvivelsmål kunna göras rörande tolkningen av den passus, vari Skåne omtalas, däremot inte av den, som nämner Själland.

⁴ Adam 1: 52 a. ed. s. 53. Jmfr. C. Weibull a. a. s. 346.

härskade här nere i landet omkring Hedeby-Slesvig konung Gnupa, som tillhörde den från Sverige kommande erövrardynastien.

Med detta i sydligaste Danmark belägna rike hade konung Henrik I av Tyskland att kämpa, när han 934 företog ett segerrikt krigståg mot norr.¹ Detta rike måste med hänsyn till de handelspolitiska förhållanden, som då ännu bestodo, ha varit den mest betydelsefulla delen av Danmark.² Krigståget har bedömts därefter i de samtida och närsamtida tyska källorna. En fullt samtida skrift, *Annales Corbeienses*, låter resultatet kort och gott bliva, att Henrik underlade sig danerna³. Den använder sig i sin korta annalistiska stil av samma uttryck, som andra annaler bruka om Henriks underkuvande av slaviska folk⁴. En något senare men dock vittnesgill källa, *Widukind* — han känner den danske konung Gnupas namn — omtalar, att kriget ledde till den nämnde konungens kristnande och hans skattskyldighet under den tyske kungen⁵. Enligt *Widukinds* språkbruk betyder detta en underdånighet, som motsvarade slavernas; också deras beroende nämner han genom att omtala deras skattskyldighet⁶. Ytterligare en 900-talskälla, som är oberoende av de redan nämnda, vet att omtala skattskyldigheten och låter danernas kuvande vara totalt⁷.

Enstämmigt låta oss alltså källorna veta, att konungen över det viktigaste danska riket genom ett krigståg bringats till skattskyldighet under Tysklands kung. Efter vad som synes framgå har den lydnad, vari de kuvade danerna råkat, inte varit mycket olik den, i vilken samtidigt slaverna kommo.

¹ *Widukind: Rerum gestarum saxoniarum libri tres* 1: 40, ed. G. Waitz-K. A. Kehr s. 50 f.

² C. Weibull: *Sverige och dess nordiska grannmakter* s. 36 ff.

³ *Annales Corbeienses* 934 (Mon. Germ. Ss. 3 s. 4).

⁴ *Jmfr. Annales Hildesheimenses* 931; *Annales Quedlinburgenses* 931; *Annales Weissemburgenses* 931; *Lambert: Annales* 931 (Mon. Germ. Ss. 3 s. 54 f.).

⁵ *Widukind a. st.*

⁶ *Widukind* 1: 36 a. ed. s. 44.

⁷ *Luitprand: Antapodosis* 3: 21, 47 (Mon. Germ. Ss. 3 s. 306, 314).

Enligt en källa antog den kuvade kungen även kristendomen. Säkert är att endast några år efter Henriks krigståg satte missionsverksamheten åter i gång på det nordiska missionsfältet; ärkebiskopen av Hamburg-Bremen Unni drog till Norden, där han 936 drabbades av döden¹.

Kristendom och skattskyldighet göra alltså samtidigt sitt inträde i Danmark. Krig och mission äro här samtida.

Detaljer i de övriga danska landsdelarnas historia äro så gott som okända. Dock veta vi, att en av den norska dynastiens representanter, kung Gorm, på en sten, som han rest över sin maka Tyra vid Jellinge, kallar sig Danmarkar bot, och vi få väl till följd härav antaga, att han på något sätt utvidgat sitt rike². Tidpunkten härför är liksom tidpunkten för hans trontillträde och för hans död oviss³. Hans son Harald Gormsson kan emellertid visas ha varit kung redan vid en tidpunkt mellan åren 953 och 965⁴.

År 939 utbröto vid den dansk-tyska gränsen strider av obekant anledning och omfattning mellan daner och sachsare⁵. Stridernas utgång är även okänd. Efter desamma höra vi under hela Otto I:s följande regering intet om strider mellan daner och tyskar i de äldre källorna⁶. Om förhållandena mellan de två folken och deras regenter hava vi emellertid genom ett antal fullgoda källor tillförlitliga upplysningar.

De bevarade akterna från ett koncilium i Ingelheim år 948, besökt av Frankrikes och Tysklands konungar samt av biskopar från de två länderna, uppräknas bland deltagarna

¹ Annales Corbeiensis 936, a. ed. s. 4. Jmfr Adam 1: 58—63 a. ed. s. 57 ff.

² Jmfr. härtill L. Weibull: Gottfreds och Thyre Danebods Danevirke (Historisk tidskrift för Skåneland 4 s. 374 ff.); L. Weibull: Tyre Danmarkar bot (Scandia 1 s. 187 ff.); H. Brix-Lis Jacobsen-N. Møller: Gorm Konge og Thyra hans Kone. Runernes Magt passim.

³ Adam (1: 55, 57, 59; a. ed. s. 55 ff.) låter honom vara kung omkring 935.

⁴ Jmfr. nedan s. 201.

⁵ Widukind 2: 20 a. ed. s. 72.

⁶ Adams uppgift om Otto I:s korståg till Danmark beaktas naturligtvis ej. Jmfr. ovan s. 185.

tre biskopar av Ribe, Slesvig och Aarhus¹. Adam uppgiver, att de vigts till biskopar under det tolfte året av Adaldags episkopat, vilket just är år 948²; man får väl anse det i hög grad sannolikt, att i Bremen förvarats en uppteckning om denna i Hamburg-Bremenkyrkans historia så betydelsefulla händelse.

Vidare upplysningar ger oss ett påvebrev från januari 948; det är enligt de modärna forskarna över Hamburg-Bremenförfalskningarna ansett såsom äkta om än på vissa punkter interpolerat³. Brevet stipulerar bl. a., att ärkebiskopen av Hamburg skall vara de nordiska biskoparnas överherre och att han skall få med sitt ärkebiskopsdöme ha förenat biskopsdömet Bremen; ärkebiskopen av Köln skall ej ha rätt att återfå detsamma. Udden mot ärkebiskopsdömet Köln är betingad därav att stiftet Bremen förut lytt under detta men förenats med ärkestiftet Hamburg; en strid mellan Köln och Hamburg hade utbrutit, och en gång hade denna tvist slitits genom en kompromiss: ärkebiskopen av Hamburg skulle få behålla stiftet Bremen endast intills han erhöll egna suffraganer⁴. Att i allra första början av 948 frågan om Hamburg-kyrkans suffraganer varit aktuell framgår alltså av dokumentet.

Udden emot Köln säger oss emellertid också, att de nytillsatta biskoparna varit avsedda att fungera såsom verkliga suffraganer. De ha erhållit fasta biskopssäten liksom biskoparna i de två slaviska biskopsdömen, som vid denna tid upprättades⁵. Att de jämväl erhållit bestämda verksam-

¹ Mon. Germ. Legum sectio IV: Constitutiones et acta publica imperatorum et regum 1 ed. L. Weiland s. 13 f.; Richerus: Historiarum libri IV 2: 69 ed. G. Waitz s. 73 f.; Flodoard: Annales 948 (Mon. Germ. Ss. 3 s. 395 f.).

² Adam 2: 4 a. ed. s. 64 f.

³ F. Curschmann: Die älteren Papsturkunden des Erzbistums Hamburg n:r 17 s. 40 f., s. 61 ff. ssk. s. 68 f.; B. Schmeidler: Hamburg-Bremen und Nordost-Europa im 9.—11. Jahrhundert s. 159 ff.

⁴ Curschmann a. a. n:r 10 s. 31 f. och s. 106 ff. Jmfr. även G. Dehio: Geschichte des Erzbistums Hamburg-Bremen 1 s. 127 ff. och till det följande Liliencron a. a. s. 26 ff.

⁵ Jmfr. de två bevarade stiftelseurkunderna för biskopsdömena Brandenburg och Havelberg, den förra (i original) från år 948, den senare (i

hetsområden, stift, säges av Adam¹. Att så varit fallet med de samtidigt tillsatta slaviska biskoparna ger åt denna Adams uppgift ett visst stöd². Intet talar för att de danska biskoparna skulle intaga någon särställning.

Två frågor, som här tränga sig fram, äro: vem har utnämmt de danska biskoparna och vem är upphovsman till Danmarks kyrkliga indelning. Direkta upplysningar till frågans besvarande ger oss allenast Adam av Bremen.

Denne berättar, att de tre danska biskoparna »ordinerats» av ärkebiskop Adaldag³; av Adams uppgift kan alltså ej framläsas, från vem tillsättandet av de tre biskoparna ytterst härrör. Enligt tidens regler var den avgörande konungen; vid sidan av honom stod såsom möjligen rådgivande myndighet den kanoniska valförsamlingen. Något kanoniskt val i de tre nyblivna stiftet är naturligtvis lika uteslutet som tillsättandet av de tre biskoparna genom den ännu hedniske danske kungen. Det återstår alltså såsom enda möjlighet att antingen ha de — i strid mot de vanliga reglerna — tillsatts av Hamburg-Bremens ärkebiskop eller ha de tillsatts av den tyske konungen. Vi behöva inte välja mellan de två alternativen utan kunna låta dem stå gent emot varandra: ty Hamburg-Bremens ärkebiskop var den tyske kungens ämbetsman, och under alla omständigheter ha alltså de tre biskoparna varit den tyske kungens tjänare.

Även om hur den danska stiftindelningen tillkommit berättar Adam. Enligt honom var det Otto I, som lät genomföra den⁴. Återigen måste hans berättelse konfronteras med det i dylika angelägenheter vanliga tillvägagångssättet. I själva verket var under den äldre medeltiden liksom biskopsutnämningen upprättandet av nya biskopsdömen en angelägenhet, som i främsta rummet tillkom den världsliga makten⁵.

avskrift) från 946 (Mon. Germ. Diplomata regum 1 s. 155 f., 187 ff.). Frågan om sistnämnda brev är äkta eller ej är för oss av ingen betydelse.

¹ Adam 4: 1 a. ed. s. 228.

² Mon. Germ. Diplomata regum 1 a. st.

³ Adam 2: 4 a. ed. s. 64 f.

⁴ Adam 4: 1 a. ed. s. 228 f.

⁵ Hinschius a. a. 2 s. 382 f.; Hauck a. a. 3 s. 103 ff.

Någon dansk myndighet, som kunnat verkställa saken, fanns ej; då en angelägenhet av sådan betydelse som Danmarks kyrkliga indelning av åtskilliga skäl inte har kunnat handläggas ensamt av Hamburg-Bremens ärkebiskop, återstår det här knappast någon annan möjlighet än att Adam har rätt och att verkligen biskopsdömena inrättats av den tyske kungen.

Vända vi oss till de samtidigt inrättade slaviska biskopsdömena och se hur man här gått till väga, så finna vi av urkunderna, att biskoparna här utsetts av den tyske kungen, att stiftet inrättats av honom och att deras gränser faststälts av honom¹. Man har alla skäl att antaga, att förhållandena inte gestaltat sig väsentligt annorlunda i Danmark utan att även här den på 940-talet inrättade kyrkan stått i det starkaste beroende av Tysklands världsliga myndigheter samt varit kort och gott ett deras verk.

Förhållandena i den äldsta danska kyrkan låter oss alltså ana, att den tyske konungen haft ett ganska stort inflytande i Danmark och att han ansett sig kunna vidtaga vissa åtgärder till landets kristnande, vilka på en gång bära vittnesbörd om detta inflytande och tydligen ha varit avsedda att ytterligare utöka detsamma.

Full klarhet i dessa frågor lämnar oss emellertid först nästa källa, ett kungligt dokument, utfärdat år 965 i Magdeburg². Som fåfänga måste de försök betraktas, vilka gjorts att förklara detta dokument såsom ett falsifikat³; det har redan Waitz fastslagit⁴. Dokumentet saknar alla tecken på förfalskning: dess äkthet har med utförlig motivering påvisats av två tyska forskare E. Stengel och A. M. v. Liliencron. Oberoende av varandra ha de visat att brevet tillkommit i det kungliga kansliet samt — den ene med utgångspunkt från en intern och ingående granskning av just detta dokument⁵, den andre åter med utgångspunkt från en allmän gransk-

¹ Mon. Germ. Diplomata regum 1 s. 189.

² Mon. Germ. Diplomata regum 1 s. 411.

³ Så Steenstrup: Danmarks Sydgrænse s. 59.

⁴ G. Waitz: Deutsche Verfassungsgeschichte 5^{II} s. 110

⁵ Liliencron a. a. s. 2 ff.

ning av de tyska kungarnas diplomatik¹ —, t. o. m. trott sig kunna fastslå diktatorn till brevet. Att de — trots att de arbetat fullt oberoende av varandra — stannat vid att utpeka samma diktator är ett gott tecken på riktigheten av deras resultat.

Det är under dessa omständigheter givet, att dokumentet såsom källa för denna tids historia måste skjutas i förgrunden.

I det i fråga varande dokumentet stadgar Otto I på förslag av ärkebiskop Adaldag av Hamburg-Bremen, att de egendomar in marca vel regno danorum, »i danernes mark och rike», som tillhöra kyrkorna i Slesvig, Ribe och Aarhus eller senare komma att förvärfvas av dem, befrias ab omni censu vel servitio nostri juris, »från all skatt och tjänst, som tillhör vår rätt», samt att de skola tjäna de nämnda kyrkornas biskopar absque ulla comitis vel alicuius fisci nostri exactoris infestatione, »utan något intrång från grevens eller någon vår uppbördsmans sida». Vidare fastslås, att de servi et coloni, »trälar och landbor», som bebo dessa egendomar och som allenast skola tjäna biskoparna, befrias ab omni etiam nostri juris servitio »från all tjänst, även den som ingår i vår rätt» och att de skola vara sub nullius banno vel disciplina nisi sub illarum ecclesiarum advocatis, »under ingen annans bann och lydnad än under dessa kyrkors fogdar»².

Först och främst förtjäna orden »in marca vel regno danorum» uppmärksamhet. De hava tolkats på tvenne sätt: några ha i marca velat återfinna det tyska mark, gränsdistrikt, andra åter ha hävdad, att marca varit en latinisering av det i landet Danmarks namn ingående ledet »mark» och att följaktligen marca danorum icke är något annat än regnum danorum³. Sistnämnda tolkning måste helt och hållet avvisas. Marca

¹ E. Stengel: Die Immunität in Deutschland bis zum Ende des 11. Jahrhunderts 1 s. 168 n. 5.

² Mon. Germ. Diplomata regum 1 s. 411.

³ Sistnämnda mening hävdas bl. a. av forskare som H. Olrik (a. a. 1 s. 96 f.) och Lillencron (a. a. s. 44), som ensamt av de två tydligt utsäger satsen.

utgör i tyskt förvaltningspråk en terminus technicus, som när det förekommer i en av kansliet utfärdad urkund endast kan ha en enda bestämd betydelse: det betyder ett gränsdistrikt, direkt anknutet till och lydande under riket samt stående under en särskild ämbetsman, som i regel bar titeln *marchio* men även kunde vara t. ex. en *comes*¹.

Att en dylik *marca danorum* existerat höjes genom den kungliga urkunden över varje tvivel. Vad kan den ha omfattat? En ledtråd ger oss Thietmar. Han skildrar ett danskt-tyskt krig på 970-talet och berättar om detta bl. a. följande: Otto II skyndade till Slesvig, men där såg han, att hans fiender i förväg besatt den grav, som uppförts till fosterlandets försvar, och den »porta», som kallas Wieglesdor². Det är intet tvivel om att den befästning, Thietmar avser, är Danevirke, vilket han tror vara uppfört av tyskarna till det egna landets försvar. Detta visar, att han uppfattat det tyska väldet såsom gående så långt i norr som till Danevirke. Även Slesvig, som alltså enligt Thietmar skulle ligga söder om Danevirke, tillhör det tyska landet. Den enda yngre källa, som kommer i fråga, talar i samma riktning: Adam. Han berättar, att gränsen före Knut den store gick fram norr om Slesvig men att under hans regering marken med Slesvig övergick i dansk ägo³. Ett minne om att tyskarna varit herrar i Slesvig ligger uppenbarligen bakom Adams notis. Tydligen har omkring 900-talets mitt landet mellan Danevirke och Ejder tillhört det tyska riket.

Området söder om Danevirke har just varit det land, i vilket Gnupas rike varit beläget. Det ensamt kan då utgöra den *marca danorum*, om vilken Otto I talar i sitt dokument. Det ligger då frestande nära att sätta denna *marca* i samband med det krigståg, som Henrik I företog till dessa nejder och vari han underkuvade just konung Gnupa. Väl kan man inte säga, att genom detta krig *marca danorum* direkt bildats; emot det talar väl, att även Gnupas son kallats

¹ Waitz a. a. 7 s. 62 ff.

² Thietmar: *Chronicon* 3: 6 ed. J. M. Lappenberg-F. Kurze s. 51.

³ Adam 2: 56 a. ed. s. 116 f.

konung i dessa nejder¹. Men det välde, som den tyske konungen vann sig just här genom detta krig, har varit så starkt, att landet slutligen såsom en mark indragits i riket. Detta måste ha ägt rum mellan 934 och 965.

Redan granskningen av orden in marca har sålunda givit oss tillfälle att ganska tydligt se de dansk-tyska gränsförhållandena avspegla sig. Men brevet talar inte endast om marca. Det gäller också regnum danorum.

Det dokument, vilket ovan redogjorts för, är ett regelrätt immunitetsbrev, varigenom brevemottagaren fritages från vissa skyldigheter och ett visst beroende. Brevet skiljer starkt mellan »immunitas rerum» och »immunitas personarum»², då det fritager först godsens och sedan de å godsens bosatta personerna från vissa skyldigheter. Godsens fritagas huvudsakligen från skatt till kungen och från intrång av »comes» och skatteindrivaren, personerna åter fritagas från all annan exekutiv myndighet än biskoparnas fogdar.

Den som fritager från skyldigheter, anser sig givetvis ha haft motsvarande rättigheter. Och det är i detta fall inga smårättigheter, Otto tillräknat sig i Danmark.

Det är inte ägnat att förvåna att man sökt draga brevet äkthet i tvivelsmål eller, då man erkänt denna, sökt att finna en speciell förklaring till brevet.

Man har då hamnat i den övertygelsen, att detta brev varit ett politiskt schackdrag, avsett att vinna danernas bevägenhet³.

Men man har glömt, att detta brev icke är ett ensamstående dokument utan ingår såsom ett regelrätt immunitetsbrev ibland hela den stora grupp av dylika, som bl. a. just under Ottonernas tid utfärdats för kloster och andra stift. Med dem överensstämmer Otto I:s brev för de tre danska biskopsdömena i uttryckssätt, uppställning o. s. v.⁴

¹ Wimmer a. a. 1: 2 s. 56 ff.

² Jmfr. Stengel a. a. s. 542 ff.

³ Återigen gå de två i sin grundsyn avvikande forskarne Olrik (a. a. 1 s. 95 ff.) och Liliencron (a. a. s. 29) samman. Jmfr. ovan s. 197 n. 3.

⁴ Stengel a. a. 1 s. 729 registret DO: 294 och där anförda ställen.

Breven äro förvisso inte avsedda såsom politiska tricks. Men på samma sätt som dessa brev måste vårt bedömas och betraktas; man får inte därur läsa fram vad som ej står däri.

Det är emellertid inte endast konungen, som ansett, att dessa rättigheter tillkommo honom. Immunitetsbrevet utfärdades på förslag av ärkebiskopen av Hamburg-Bremen¹. När han för sina suffraganer begärt detta brev måste han därmed ha velat vinna oberoende för dem. Han har under alla omständigheter delat Ottos uppfattning. Båda — Tysklands konung och Hamburg-Bremens ärkebiskop — ha varit ense om att betrakta regnum danorum såsom ett tyskt lydland. Någon anledning att betvivla, att det verkligen varit det, finnes ej. Men det är omöjligt att avgöra hur mycket den tyske konungens makt omfattat: då immunitetsbrevet gäller både marca och regnum danorum och de två områdena inte särskiljas i immunitetsbeviljningen, kunna ju enstaka av de skyldigheter, varom brevet talar, allenast ha avseende på marken. Det är knappast heller möjligt, att avgöra huru stort det regnum danorum eller den del därav varit, som stått under tysk överhöghet. 965 kan det visas vara fallet med Jylland, senare väl även med Fyen².

Det torde sålunda vara säkert, att ett starkt tyskt inflytande grundats i Danmark genom Henrik I:s krigståg mot Gnupas välde. Detta välde har före 965 indragits i riket såsom en mark, varigenom den strategiskt och handelspolitiskt mest betydelsefulla delen av landet råkat i tyskt våld. Inflytandet har utsträckts även över den norska ättens rike på Jylland och 948 varit så betydande, att tyska myndigheter kunde inviga biskopar för detta område och indela det i kyrkligt avseende, 965 till den grad, att det inte längre ens formellt kan betraktas såsom självständigt. Dess underdanighet har varit av tvåfaldig natur: dels världslig under den tyske kungen, dels kyrklig under ärkebiskopen av Hamburg-Bremen. Som emellertid ärkebiskopen av Hamburg-Bre-

¹ Jmfr. ovan s. 197.

² Detta kan man sluta sig till av biskopsstiftet Odenses grundläggning före 988. Jmfr nedan s. 206.

men måste betraktas såsom en den tyske kungens ämbetsman, ha vi här att göra med endast olika sidor av samma sak.

I denna situation var det som Harald Gormsson, vilken efter sin fader Gorm tagit kungamakt i Jylland, gick över till kristendomen; en klerk vid namn Poppa har genom att i enlighet med landets rättsbruk begå järnbörd efter allt att döma spelat en stor roll i den avgörande vändningen ¹.

Den politiska utvecklingen hade nu omsider nått den punkt, att Haralds övergång blev en nödvändighet. Övergången ägde rum mellan åren 953 och 965 ². Detta betyder, att Harald blev kristen *efter* de första biskoparnas utnämning och *efter* genomförandet av den jylländska stiftsindelningen 948 men *senast* samma år, som Otto gav dessa danska biskopsdömen immunitet och därmed visade vilka stora rättigheter han själv och de tre danska biskoparnas överherre ansågo tillkomma honom i Danmark, vid en tidpunkt, då Danmark ingalunda kan anses vara en självständig stat. Det är möjligt, att Otto krävt kung Haralds övergång till kristendomen. Har inte så varit fallet, måste dock Harald för att erhålla bättre förhandlingsmöjligheter med kejsaren, ärkebiskopen och biskoparna bli kristen. Endast om så skedde, kunde han överhuvud räkna med att i framtiden få tillräckligt inflytande över de danska biskoparna, deras tillsättning och ämbetsutövning, därtill över deras klientel, Danmarks kristna bebyggare.

Men även efter Haralds övergång till kristendomen måste det tillstånd, som rådde, vara och bli i högsta grad olidligt. Harald behövde ingalunda genomskåda det program, som man väl beredde sig att förverkliga från söder för att med all makt sträva emot. De tyska makternas politik be-

¹ Widukind 3: 65 a. ed. s. 117 f. Jmfr. E. Arup: Danmarks Historie 1 s. 122 f.

² Ruotger: Vita Brunonis archiepiscopi Coloniensis 40 (Mon. Germ. Ss. 4 s. 270). Jmfr. L. Weibull: Kritiska studier i Nordens historia omkring år 1000 s. 43.

redde honom tillräckligt med omedelbara besvärigheter: minskad självbestämmanderätt, minskad maktsfär och därmed minskade inkomster. Det måste för honom te sig — även efter hans övergång till kristendomen — såsom hans viktigaste uppgift att i det utrikespolitiska läget åstadkomma en genomgripande förändring. Endast nödtvungen kunde han gå med på upprätthållandet av status quo.

De få underrättelser, som samtida källor giva, visa, att fred visserligen bestått mellan danerna och den tyske kungen, men också, att freden ingalunda varit hjärtlig. När omkring år 963 en tysk storman Wichmannus ville söka få till stånd en resning gent emot konung Otto, begav han sig i första hand till Harald Gormsson för att därifrån söka få hjälp. Det svar, som det uppgives, att Harald Gormsson skall ha lämnat, är typiskt för situationen: Harald ville inte gå med på att delta i striden mot Otto, om inte Wichmannus först dödade hertig Bernhard eller en annan tysk storman¹. Man torde kunna säga, att bakom detta i en fullt samtida skrift återgivna yttrande, som naturligtvis endast får uppfattas såsom återspeglade ett allmänt tillstånd, inte skymtar någon bristande vilja att gå mot Tyskland, endast rädsla.

Något senare har man i Sachsen fruktat ett krig med Danmark². Om det utbrutit är obekant. Men 973 är under alla omständigheter förhållandet åter fredligt. Detta år överlämnade danska sändebud på ett möte i Quedlinburg gåvor till den åldrande Otto I³.

Otto I:s samma år timade död tycks för Harald ha tett sig såsom en ljusglimt. Hans maktresurser voro i själva verket nu helt andra än då han tillträdde sitt fädernearv. Hade han åt söder fått förbli den tyske lydfursten, så hade hans makt ansenligt vuxit i norr. Ty vid denna tid var han jämväl härskare över Norge, där Håkon jarl styrde såsom

¹ Widukind 3: 64, a. ed. s. 117.

² Widukind 3: 70 a. ed. s. 123.

³ Annales Hildesheimenses 973; Lambert 973 (Mon. Germ. Ss. 3 s. 62 f.); Annales Altahenses majores 973, ed. W. Giesebrecht (Mon. Germ. Ss. 20 s. 787).

hans man¹. Man kan väl anse det minst sagt sannolikt, att de delar av Danmark, som under en tidigare del av 900-talet väl varit skilda från Haralds välde och delvis lytt under den norske kungen², vid denna tidpunkt jämväl behärskades av honom.

Säkert är att Harald nu såg tiden inne att söka avskudda sig det tyska beroendet och att 974 ett krig stått vid den dansk-tyska gränsen.

Till detta års händelser finnas både tyska och nordiska källor. Bland de förra märkes främst Thietmar: när danserna gjorde uppror mot Otto II, tågade denne till Slesvig, såg där, att virket var besatt av fiender, och lät på inrådan av hertig Bernhard och Thietmars anförvant greve Henrik erövra detsamma samt anlägga en borg vid gränsen³. Två tyska annaler, som gå tillbaka till en samtida uppteckning⁴, nämner den danske kungens namn Harald; en av dem berättar, att Otto nådde fram till Slesvig⁵. En tredje tysk annalnotis omtalar liksom Thietmar tyskarnas seger och åter speglar väl riktigt förhållandet mellan Harald och Otto, då den gör den förre till den senares tributpliktige lydfurste⁶, men kan eljest inte tillmätas någon större betydelse, då den, ehuru nedskreven vid 1000-talets mitt och sannolikt härfluten ur en äldre uppteckning, är ganska förvirrad⁷.

¹ Detta framgår av att Håkon jarl såsom Haralds man tog del i striderna 974. Jmfr nedan s. 204.

² Jmfr ovan s. 191.

³ Thietmar 3: 6 a. ed. s. 51.

⁴ Se härom G. Waitz: *Hersfelder Annalen* (*Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde* 6 s. 663 ff.); E. Ehrenfeuchter: *Die Annalen von Niederaltaich* passim; H. Lorenz: *Die Annalen von Hersfeld* passim.

⁵ Lambert 974 a. ed. s. 63; *Annales Ottenburani* 974 (*Mon. Germ. Ss.* 5 s. 4).

⁶ *Annales Altahenses majores* 974 a. ed. s. 787 f.

⁷ Se härom den ovan n. 4 citerade litteraturen. Jmfr även Olrik a. a. 1 s. 98 ff. och Liliencron a. a. s. 32 ff. Den besynnerliga fördubblingen i *Annales Altahenses* torde lättast förklaras genom att antaga, att dess författare efter varandra skrivit av två skildringar, som ha avseende på samma sak. Man kan också göra gällande, att han helt enkelt med det »igitur», varmed den fjärde satsen börjar, syftar tillbaka till den andra, varigenom även svårigheterna lösas.

Emot dessa tyska uppgifter, som tydligt och klart berättar om en tysk seger, stå vissa meddelanden i det samtida norsk-isländska lovkvädet Vellekla. Detta är ägnat Håkon jarl, som på danernas sida deltog i den kamp, som utkämpades vid Danevirke. Fyra strofer gälla här det dansk-tyska kriget 974. Av dem behandlar den första Håkons färd söderut, den andra hans beordrande till Danevirke. De två följande återges här: »Det var inte gott att gå emot deras här, fastän kämpen gjorde drabbningen hård, då en kämpe kom farande från söder med en här av friser, franker och vender. Sjöfararen fick känna på strid». »Det brakade, då kämparna slog samman sköldarna. Den segersälle blev Ottos motkämpe. Sjöhjälten slog där sachsarna på flykten, så att han tillsammans med sina män värjde vallen åt landets folk»¹. Lika klart som de tyska källorna låta oss veta, att Otto segrat i striden, lika klart omtalar Vellekla enligt det ovanstående en nordisk seger.

Det är givet, att Vellekla såsom en hyllningsdikt måste stå tillbaka för de tyska källornas berättelse.

Ehuru det sålunda knappast är möjligt att bestrida, att Otto vunnit kriget och sålunda det historiska faktum, som det för oss gällt att notera, redan är givet, kan det ändå här framhållas, att det endast är i den sista versen, som Håkon skildras som segerherre, och att denna allenast berättar om hans seger över sachsarna, under det att den första versen nämner såsom hans fiender franker, friser och vender samt talar i märkligt försiktiga ordalag om striden: oaktat Håkon stred hårt, var det inte lätt att gå emot fienden, han fick känna på striden. Men dessa ordalag överensstämmer ganska nära med dem, i vilka en annan norsk-isländsk skald Thord Säreks son klätt berättelsen om en besjungen hjältes nederlag, Olof Haraldssons nederlag mot Knut den store i Helgeå: »Olof, egdernas konung hade en kamp med jydernas härliga kung, som högg sönder ringar; skåningarnas kung sköt

¹ Norröna lokväden från 800- och 900-talen ed. och öv. I. Lindquist s. 52 ff.

nära skarpt emot honom; Svens son var inte kraftlös att pröva; ulvarna tjöto över liken»¹.

Det är under dessa omständigheter en given sak, att Velleklas berättelse om Håkon vid Danevirke måste tolkas olika, allt eftersom man ordnar de två stroferna. Endast om man följer den traderade ordningsföljden, omtalar den en verklig seger. Men denna traderade ordningsföljd är osäker samt har av den senaste editorn på olika punkter övergivits². Kastar man här om ordningen mellan de två stroferna blir i stället berättelsen den, att Håkon visserligen vann seger över den sachsiska kontingenten men hade svårt att bestå anfallen från de övriga. Spörsmålet skulle därmed ganska lätt lösas³.

Hur som helst är krigets utgång en tysk seger. Harald har ej förmått avskudda sig det tyska oket; marca danorum bestod. Det tyska väldet hade utbyggt genom anläggningen av en gränsbefästning i dessa trakter.

Men det starka tyska välde, som bestod under Otto-erna, stod inför sitt fall. När 982 Otto II led det förkrossande nederlaget vid Capo Colonne mot araberna, bröt det åter löst vid Tysklands nordgräns. Slaverna reste sig, men också danerna begagnade sig av den uppkomna situationen. Den befästning, som 974 uppbyggts för att skydda det tyska överväldet, intogs och förstördes — väl år 983⁴.

Den förändrade situationen vid den dansk-tyska gränsen speglas i ett dokument av år 988 av Otto III, ett på Adaldags begäran utfärdat bekräftelsebrev på den av Otto I beviljade immuniteten till de i Danmark belägna biskopsdömena⁵.

I mångt och mycket återger detta ordagrannt förslagans text, och visar således, att varken kungen eller ärkebiskopen

¹ Den norsk-islandske Skjaldedigtning a. ed. A 1 s. 329, B. 1 s. 303. Jmfr. C. Weibull: Sverige och dess nordiska grannmakter s. 153.

² Norröna lovkväden a. ed. s. 44 ff.

³ I. Lindquist har meddelat mig, att det synes honom, som skulle Vellekla ur versteknisk synpunkt vinna på en dylik omflyttning.

⁴ Thietmar 3: 34 a. ed. s. 63.

⁵ Mon. Germ. Diplomata regum 2 s. 440 f.

av Hamburg-Bremen ansett att avkall bort göras på de rättigheter, man ansåg tillhöra den förre. Men texten har vissa förändringar, samtliga av stort intresse. Bland de stift, som beviljas immunitet, märkes även Odense. Det har upprättats efter år 965; vi ha här en ny, yttersta förpost för det tyska väldet i Danmark. Det är tydligt, att även efter 965 har det tyska väldet gått framåt. Men när efter detta år dess kulmen inträffat går ej att avgöra. Och man kan icke av en bekräftelse på ett brev draga samma slutsatser som av brevet själft. Det är endast det nytillkomna, som kan giva anledning till mera betydande slutsatser.

Utom omnämmandet av Odense stift, märkes bland brevets nytillskott ett stadgande om tullfrihet inom riket; stället är emellertid i de bevarade avskrifterna fördärvat och måste därför lämnas åt sidan. Därjämte tilldelas de nämnda biskoparna såsom en ny rättighet rätten att inom det tyska riket förvärva sig egendomar var som helst. Stadgandet är oförklarligt, om biskoparnas säten fortfarande räknades såsom hörande till riket, ty då var rätten självklar. Nyheten lär oss att regnum danorum inte längre på samma sätt som förut räknas till det tyska riket.

Viktigt är även att orden »in marca vel regno danorum» förändrats till »in regno danorum». Marca danorum har försvunnit ur brevet av år 988; det måste då ha försvunnit även i verkligheten. Liksom dess förekomst år 965 kunde sättas i samband med det krigståg, som på 930-talet företogs av Henrik I, eller någon i samband därmed timad tilldragelse, så bör dess försvinnande i brevet av år 988 sättas i samband med de för danerna segerrika sammanstötningarna år 983 eller någon annan därmed sammanhängande tilldragelse.

I direkt motsättning till 965 års brev låter oss således 988 års brev se ett fritt Danmark. Detta omfattade jämväl den betydelsefulla delen av landet kring Hedeby-Slesvig.

Vem är den kung, som utfört de storverk, vilka resulterat häri? Till att börja med ser det ut, som om ingen

visshet i denna fråga stode att nå. Harald levde ännu 974 och ledde då det misslyckade krigståget mot tyskarna¹. 994 framträder hans son Sven Tjuguskägg såsom viking i England och har tydligen då någon tid varit kung i Danmark². Ensamt Adam ger oss en tidsbestämmelse, som ännu närmare skulle fastställa tiden för tronskiftet. Han meddelar, att Haralds regering räckte i femtio år och att den upphörde mot slutet av Adaldags episkopat³. Då den sistnämnde dog år 988 och då Haralds regering enligt Adam bör ha börjat tidigast 935, måste enligt denne Haralds regering ha slutat mellan 985 och 988⁴. Men Adam är en osäker källa, och uppgiften att en person regerat i femtio år är endast ett uttryck för att ange en lång regeringstid⁵. Därför kan man inte ur Adams uppgifter sluta, att Harald verkligen regerat 983, såvida inte förhållandet bekräftas av annan källa.

Men just detta är fallet. På den sten, som Harald reste vid Jellinge över sina föräldrar, lät han såsom en parallell till faderns inskrift kalla sig: »den Harald, som vann sig allt Danmark och Norge och gjorde danerna kristna»⁶.

Det är tydligt, att mellan den tidpunkt, då Henrik I underlade sig den mest betydelsefulla delen av Danmark, och den, då Harald lät rista denna inskription, ligger en lång utveckling och en rad av betydelsefulla händelser: Norges erövring, danernas kristnande och Danmarks enande. När Harald säger sig ha vunnit »allt Danmark» måste han syfta på det landområde, som under 800-talet lydte under en gemensam kung⁷. Detta omfattade även landet kring Hedeby-

¹ Jmfr. ovan s. 203.

² Two of the saxon chronicles 994 ed. C. Plummer s. 126 ff., sammanställda med Adam 2: 27, 30, 34 a. ed. s. 87, 91 f., 94 f.

³ Adam 2: 27—28 a. ed. s. 87 f.

⁴ Jmfr. Steenstrup: Danmarks Riges Historie 1 s. 363; B. Schmeidler i Adam a. ed. s. 87 f. o. a.

⁵ Jmfr. L. Weibull: Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000 s. 21 f.

⁶ Wimmer a. a. 1: 2 s. 17 ff. Jmfr. L. Weibull a. a. s. 1 ff.

⁷ Jmfr. ovan s. 189.

Slesvig. Det måste alltså ha tillhört Haralds välde, när han lät rista inskriften; den man, som kunde använda ett så starkt uttryck som »allt Danmark», måste ha härskat jämväl i Hedeby-Slesvig, danernas viktigaste ort. Men denna har inte tillfallit Haralds välde förrän 983. Före detta år har Harald inte kunnat rista den nämnda inskriptionen. Ännu 983 måste han ha levat. Det är under hans ledning, som danerna avskuddade sig det tyska oket och förenade landet kring Hedeby-Slesvig med det övriga riket.

Jellingemonumentet tillhör slutet av Harald Gormssons regering. Det är den åldrande konungens minnesmärke över sitt liv och dess storverk, inte minst över det först efter långa och svåra år genomförda befrielseverket av allt Danmark. Den aitiologiska sägenbildningen kring Jellingemonumentet hänför dess uppförande inte endast till slutet av konung Harald Gormssons regering utan t. o. m. dess allra sista stund¹. Kanske har den i denna punkt byggt på en lokal, till monumentet själfvt knuten tradition; säkert är att sägenbildningen, även om så ej varit fallet, i huvudsak träffat rätt i sin konstruktion.

Ty efter Jellingemonumentets resande fick Harald inte i lugn inneha Danmarks tron. Ett uppror utbröt mot honom. Det förde hans son Sven Tjuguskägg till makten. Själv måste han besegrad och sårad fly till slavernas land, där han inom kort avled².

Harald Gormssons verk var emellertid fullbordat. Norge var för lång tid framåt indraget i den danska intressesfären. Om än inga linjer gå fram till det senare under århundraden bestående sambandet mellan Danmark och Norge, kan man inte underlåta att framdraga detta såsom en parallell. Danmark var enat och frigjort. De makter, som från söder lagt stora och viktiga delar av Norden under sig, och

¹ Sven Aggesen: *Brevis historia regum Daciæ* 8 (*Scriptores minores historiæ danicæ* ed. M. C. Gertz 1 s. 116 ff.); Saxo: *Gesta danorum* 10 ed. A. Holder s. 331 f.

² *Gesta Cnutonis regis* 1: 1 (*Scriptores minores historiæ danicæ* a. ed. 2 s. 390 f.); Adam 2: 27—28 a. ed. s. 87 f.

ett angrepp, som säkert utgjorde ett av alla tiders farligaste hot mot Nordens frihet, hade avvärjts. Med vissa kortare avbrott förblev Danmark i all framtid samlat och fritt. Och slutligen hade landets kristnande tagit ett kraftigare steg framåt än någonsin förr eller senare. Därmed hade Danmark på ett helt annat sätt än tidigare införlivats med den västeuropeiska kulturvärlden.

Detta är den reella innebörden av den stolta inskriften på Jellingestenen. Och Harald hade rätt att vara stolt. Ty det torde i Nordens historia inte finnas många, vilka som han genom sina gärningar föregripit eller grundlagt ett årtusendes utveckling.

Sture Bolin.
